

SİYASAL İSLAM VE FUNDAMENTALİST İSLAM ÇERÇEVESİNDE MÜSLÜMAN KARDEŞLER HAREKETİ ÜZERİNE BİR ANALİZ

Fatih TEKİN¹, Ali ATILGAN²

Öz

Günümüzde İslam dünyası üzerindeki en etkili faktörlerden biri İslamcı hareketlerdir. İslam dünyasında farklı anlayışlara sahip çok sayıda İslami hareket bulunmaktadır. Bu hareketler içinde en önemlilerinden birisi de Mısır merkezli olan Müslüman Kardeşler hareketidir. Bu araştırmanın amacı Müslüman Kardeşler hareketinin siyasi İslamcı hareket olarak sınıflandırılmasını iddia etmektir. Literatürdeki çalışmaların bazılarında göre Müslüman Kardeşler fundamentalist bir hareket olarak nitelenirken bazılarında göre siyasi İslamcı bir harekettir. Bunun ana nedeni, bu iki kavram arasındaki farkın göz ardı edilmesidir. Literatürde siyasi İslam ve fundamentalist İslam kavramları birbirinin yerine kullanılmıştır ancak bu kullanım kafa karışıklığı yaratmaktadır. Bu makalede, kavramsal karışıklığı ortadan kaldırmak amacıyla fundamentalist İslam ve siyasi İslam karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Müslüman Kardeşler hareketi tarihsel olarak incelenerek politik anlayışı betimlenmiştir. Bu makalenin özgün değeri İslami hareketlerin analizinde daha doğru bir değerlendirme alanı yaratmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Müslüman Kardeşler, Fundamentalist İslam, Siyasi İslam, İslami Hareket, İslamcılık

JEL Kodları: D71, N15, Z00

AN ANALYSIS ON THE MUSLIM BROTHERHOOD MOVEMENT IN THE CONTEXT OF POLITICAL ISLAM AND FUNDAMENTALIST ISLAM

Abstract

Islamist movements are one of the most influential factors on the Islamic world today. There are many Islamic movements with different understandings in the Islamic world. One of the most important of these movements is the Muslim Brotherhood movement based in Egypt. The purpose of this article is to argue that the Muslim Brotherhood movement is classified as a political Islamist movement. According to some of the studies in the literature, the Muslim Brotherhood is characterized as a fundamentalist movement, while according to some, it is a political Islamist movement. The main reason for this is that the difference between these two concepts is ignored. The terms political Islam and fundamentalist Islam have been used interchangeably in the literature, but this usage creates confusion. In this article, fundamentalist Islam and political Islam are analyzed comparatively in order to eliminate conceptual confusion. The Muslim Brotherhood movement has been historically examined and its political understanding has been described. The original value of this article is that it creates a more accurate field of evaluation in the analysis of Islamic movements.

Keywords: Muslim Brotherhood, Fundamentalist Islam, Political Islam, Islamic Movement, Islamism

JEL Codes: D71, N15, Z00

¹ Araş. Gör., İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, fatihtekin@inonu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2227-0784>

² Dr. Öğrencisi, İnönü Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, aliatilgan1@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1118-1428>

GİRİŞ

Toplumsal hareketler araştırmaları ve din sosyolojisi araştırmaları, hızla sanayileşen ve sekülerleşen dünyada meydana gelen süreç ve çatışmalara hangi değişikliğin sebep olduğunu anlamak ve araştırmak için daha büyük bir sosyolojik çabanın ürünü olmak üzere ilk olarak 19.yüzyılda ortaya çıkmıştır (Hannigan, 2012, s. 242). Toplumsal hareketler çeşitli şekillerde tarih boyunca var olmuştur. Bu hareketler politik, ekonomik, kültürel ve toplumsal yaşam üzerinde derin izler bırakmıştır. Toplumsal hareketlerin bir kısmı reaksiyoner ve kısa süreliken bir kısmı da uzun bir zamana yayılan ve kendini yeniden inşa eden bir şekilde olabilir (Çetinkaya, 2017, s. 713). Bu bağlamda fundamentalist İslam anlayışı ve siyasal İslam anlayışı 20. yüzyılda gelişen ve günümüzde önemli uluslararası etkileri olan toplumsal hareketlere kaynaklık etmektedir.

İslamcılık, kökleri 19. yüzyıla dayanan bir ideolojidir ve İslam dünyasının kurtuluşuna yönelik akımlardan biridir. İslam dünyasının Batılı sömürgecilerden kurtulmasını ve birleşmesini hedeflemektedir. 20.yüzyılda ortaya çıkan İslamcı hareketler de yine 19. Yüzyıl İslamcılık ideolojisi gibi İslam dünyasının kurtuluşuna yönelik bir reçete ortaya koyma iddiası taşımaktadır. Ancak, her ne kadar 19. yüzyıl İslamcılığının devamı olsa da 20.yüzyıl İslamcılık hareketlerinin karakteristik olarak 19. yüzyıl İslamcılık ideolojisinden ayrılan yönü bulunmaktadır. 20.yüzyıl İslamcılık hareketleri, ulus devletler içinde Müslümanların ekonomik, sosyal ve siyasi problemlerine cevap aramaya odaklanmıştır. Öncelikle bir devlet çatısı altında toplumsal dönüşümü gerçekleştirerek Müslüman dünyayı birleştirmeyi hedeflemektedir. İslamcı hareketler, İslamcılığın eyleme geçmesini sağlayan araçlardır. İslam kelimesinin sonuna eklenen “cılık” eki İslam ile İslamcılık arasında bir fark olduğuna işaret etmektedir. İslam ve İslamcılık arasındaki ayırımın kökeninde Müslüman dünyanın 18.yüzyıldan itibaren içine girdiği modernleşme süreci etkili olmuştur. İslam’ın değerler ve hükümler sisteminin toplumsal yapının dışına itilmesi Müslüman kitlelerde meşruiyet krizi ortaya çıkarmış ve bu durum akım olarak İslamcılığı ve onu gerçekleştirme noktasındaki yapılar olan İslami hareketleri ortaya çıkarmıştır (Erkilet, 2018, s. 682).

Hasan El-Benna tarafından 1928 yılında Mısır’da kurulan Müslüman Kardeşler Cemiyeti (Cemiyet-ül İhvan-ül Müslimin), hem bu toplumsal hareketlerin en büyüğü olma yönüyle hem de ilklerinden biri olma yönüyle incelenmeye değerdir. Ayrıca bu hareket, İslam dünyasında ılımlıdan radikale, gelenekselden reformiste kadar pek çok anlayışı etkilemiş hatta pek çoğunun şekillenmesinde rol model olmuştur.

Kurulduğu günlerden bugüne kadar fundamentalist İslam ile siyasal İslam arasında gidip gelen Müslüman Kardeşler, günümüzde siyasal İslam formunu almıştır. Fundamentalist İslam görüşü yani bir başka ifadeyle radikal İslam yaklaşımı, mevcut düzenleri reddetmektedir ve bu düzenlerin içinde siyaset izlemenin bu yozlaşmış düzenleri meşrulaştırdığı görüşündedir. Fundamentalist görüşler şiddet yoluyla veya devrim yoluyla mevcut rejimlerin yıkılması gerektiğini ileri sürmekte ve altın çağ olarak nitelendirilen

geçmişteki dönemleri mit haline getirmektedir. Ana gayeleri de bu dönemlerdeki forma dönmektir (Erkilet, 2018, s. 683; Best, Hanhimaki, Maiolo ve Schulze, 2008, s. 459).

Siyasal İslamcılar ise hem mevcut düzenler içinde siyasi faaliyet sürdürmekte hem de toplumsal faaliyetler ve ilişkiler içine girmeye çalışmaktadır. Siyasal İslam yaklaşımının da gayesi elbette radikal İslamcılar gibi toplumsal bir dönüşümle İslam dünyasını kurtarmak ve Müslüman halkları özgürleştirmektir. Ancak bu iki yaklaşımın, toplumsal dönüşümden anladığı şeyler aynı olmamakla birlikte bu dönüşümü gerçekleştirme metodu açısından da önemli farklılıkları bulunmaktadır (Erkilet, 2018, s. 684-685).

Dolayısıyla bu çalışmada ilk olarak İslamcılık ideolojisindeki farklılaşma açıklanmaya çalışılmıştır. Literatürde fundamentalist İslam kavramı ile siyasal İslam kavramının birbirinin yerine kullanılması eleştirilmiştir. İkincisi, bu çalışmada kimilerine göre fundamentalist bir hareket olarak değerlendirilen kimilerine göre siyasal İslam olarak değerlendirilen Müslüman Kardeşler hareketinin, günümüzde fundamentalist yaklaşımlardan uzaklaşarak bir siyasal İslam formuna dönüştüğü hipotezi savunulmuştur. Üçüncüsü de Müslüman Kardeşler hareketinin uluslararası etkilerine odaklanılmıştır.

Günümüzde özellikle İslam dünyası başta olmak üzere dünyanın pek çok ülkesinde faaliyetlerini sürdüren Müslüman Kardeşler hareketi, kimilerine göre siyasal İslam kategorisine yerleştirilmiş, kimilerine göre ise fundamentalist bir hareket olarak nitelendirilmiştir. Örneğin, Gus Martin (2010, s. 104-105), Müslüman Kardeşleri, çok uluslu Sünni fundamentalist bir hareket olarak tanımlarken, Allison Pargeter (2013) ise hareketi siyasal İslamcı bir hareket olarak anmıştır. Dolayısıyla literatürde bu kavramlar bir kafa karışıklığı yaratmaktadır. Hatta öyle ki bu kavramlar birbirinin yerine kullanılır hale gelmiştir. Buradan hareketle demokrasiler içinde siyasi mücadele veren İslami görüşlere sahip siyasal partiler ve hareketler ile modern ulus devleti ve demokratik değerleri reddeden radikal örgütlerin aynı kavramla tanımlanması önemli bir sorun oluşturmaktadır.

Müslüman Kardeşler, tarihi süreç içinde bazı dönemlerde fundamentalist görüşlere ve faaliyetlere sahip olmuşsa da 1973 yılından sonra şiddeti tamamen terk ettiğini belirterek siyasal ve sosyal meselelere odaklanan bir İslami hareket haline gelmiştir. Günümüzde geleneksel görüşlerle reformist görüşleri bir arada barındıran hareket, şiddet ve radikal eğilimlerin uzağında bir siyasal İslamcı harekettir.

Nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı, tarihsel analiz tekniğinden yararlanan bu makalenin amacı, siyasal İslam ile fundamentalist İslam anlayışının farklılığını ortaya koymaktır. Ayrıca makalede farklı eğilimlere sahip pek çok İslami yapı ve hareket üzerinde etkileri bulunan Müslüman Kardeşler hareketinin, günümüzde fundamentalist bir İslam anlayışının dışında kaldığını ancak geçmişinde bu anlayışları benimsediği ve beslediği savunulmaktadır.

İSLAMCILIK İDEOLOJİSİ

İslamcılık 19. ve 20. yüzyılda İslam'ı hayatın bütün yönlerine yeniden hâkim kılma ve İslam dünyasını batı sömürsünden kurtarma, birleştirme ve kalkındırma amacıyla modernist ve aktivist yönü baskın olan politik, ideolojik ve ilmi çalışma, arayış ve çözüm önerileri seti oluşturan bir akım olarak tanımlanmaktadır (Kara, 2020, s. 19; Tunaya, 1998, s. 25-31). İslam dünyasının yaşadığı iktisadi, toplumsal ve politik problemlerin kaynağını dinin özünden uzaklaşma şeklinde tanımlanan cahiliye düşüncesine bağlayan İslamcılık akımı, dinin özüne dönmeyi amaçlayan ve bunu örgütlü bir mücadele yöntemiyle gerçekleştirilecek siyasi bir proje olarak tanımlayan bir ideolojidir (Gürel, 2012, s. 407).

İslamcılık akımı 19. yüzyılda doğmuş bir ideolojidir. Ancak 20. yüzyılda İslamcı hareketler daha farklı bir karaktere bürünmüştür. 19.yüzyıl İslamcılığının 20. Yüzyıl İslamcı hareketlerden ayırt edilmesi gerekir. 19. yüzyılın son dönemleri, Osmanlı Devleti ve Avusturya-Macaristan gibi imparatorlukların çökmekte olduğu bir dönemdir. Bu dönemde ulus devlet formları, mevcut siyasi formların yerini ikame etmektedir (Çillier, 2015, s. 47). İslâmıcılık ideolojisinin, değişen dünya şartlarına ve onun getirdiği sosyal, iktisadi ve politik değişimlere karşı değişik coğrafyalarda Müslüman aydınların sergilediği bir tepki ve geliştirdiği bir alternatif olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Bu zaviyeden bakıldığında İslâmıcılık ideolojisi yalnızca emperyalist politikalara ve saldırılara karşı verilmiş bir yanıt değil, bunun yanı sıra toplumsal, kültürel ve politik alanlarda ortaya çıkan değişim ve dönüşüme karşı gösterilen bir tepki ve alternatif arayıştır (Guida ve Çaha, 2013, s. 570; Kara, 2020, s. 21-22). İslamcı ideolojiye göre, toplumun İslam'ın esaslarına ve prensiplerine göre yeniden inşa edilmesi, modern/seküler devlet düzenlerinin reddedilmesi, bunun yerine İslam hukukunu temel alan bir devlet ikame edilmesi gerekmektedir. İslamcı ideolojiye göre, Batı ve Batı değerleri yozlaştırıcı olarak görülmektedir (Heywood, 2016, s. 148-149).

İlk kez 19. yüzyılın son çeyreğinde kullanılmaya başlanan İslamcılık kavramı, Osmanlı Devleti'nin bekası ve muhafazası için sarılmış bir refleks olarak ortaya çıkmıştır (Aktay, 2004, s. 19). İslamcılık akımı, İslam dünyasının batılı sömürgecilerden kurtulması gerekliliğini ifade eden Cemaleddin Afgani ile anılan bir fikir akımıdır. Afgani'ye göre, İslam dünyası halifenin şahsında ve liderliğinde bütünleşmelidir. Sultan II. Abdülhamid'in de savunduğu İslamcılık politikası öncelikle Osmanlı Devleti'nin topraklarındaki Müslümanları daha sonra da bütün dünyadaki Müslümanları birleştirmek ve bütünleştirmek gerekliliğini savunmaktadır (Akçura, 2005, s. 39).

Osmanlı Devleti'nde başlangıçta "Basiret Gazetesi" sayesinde taban bulan İslamcılık, II. Abdülhamid tarafından uygulamaya konmuştur. Ahmet Cevdet Paşa, Gazi Ahmet Muhtar Paşa gibi simalar İslamcılık taraftarları olarak padişah çevresinde konumlanmışlardır. Mehmet Akif ise başyazarlığını yaptığı Sırat-ı

Mustakim (1912'den itibaren ismi Sebil-ür- Reşat) ile bu akımı benimseyen halk tabanını genişletmeye çalışmıştır. Şeyhülislam Musa Kazım, Şemsettin Günaltay ve Sait Halim Paşa da İslamcılığın savunuculuğunu yapmış önemli simalardır (Çillier, 2015, s. 56).

19. yüzyıl İslamcılığının başlangıcı, 1856 yılında Islahat Fermanı'nın ilan edilmesi sonrasında ortaya çıkan tepkilere kadar götürülebilir ve hilafetin kaldırıldığı 1924 yılı bu birinci nesil İslamcılık akımının son bulunduğu yer olarak belirlenebilir. Çünkü birinci nesil İslamcılık akımının temel argümanları kurtarıcı bir misyon, İslamlaştırma ve dinin aslına dönme şeklinde özetlenebilir (Bulaç, 2004, s. 48).

20. yüzyıl İslamcılığı ise hilafetin ortadan kalktığı döneme kadar uzanır. İkinci nesil İslamcılarının temel argümanları ise, yeni bir devlet ve toplum tasarımı ile kurucu bir misyon ve İslamileştirme. Bu misyon yalnızca İslami bir devleti değil bununla birlikte İslami bir toplumu da oluşturma iddiasındadır. İkinci nesil İslamcılarının ideolojik, politik ve içtimai etkinliklerini en iyi ifade eden kavram İslami harekettir (Bulaç, 2004, s. 49).

20. yüzyıl İslamcılık ideolojisinin beslendiği köken, her ne kadar 19. yüzyıl İslamcılık İdeolojisi olsa da bu dönemler arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Her şeyden önce 19.yüzyıl İslamcılık ideolojisi veya akımı Müslüman toplumların birleşerek kurtulabileceğine yönelik bir çağrıyı gündeme getiriyordu. 20. yüzyıl İslamcılık ideolojisinde de bu amaç bulunmaktadır ancak öncelikle Müslümanların devlet aygıtına olan ihtiyacı ön plana çıkmaktadır. 19. yüzyıl İslamcılık akımında bu aygıt Osmanlı Devleti olarak görüldüğünden böyle bir ihtiyaç bulunmamaktadır (Bulut, 2018, s. 907-908).

20. yüzyıl İslamcı hareketleri kabaca 1940'lardan itibaren yükselişe geçmiştir. Kuşkusuz günümüze kadar İslamcı hareketler ve anlayışlar evrimleşmiş, tarihsel şartlar değişmiş, bölünmeler ve farklılaşmalar akımı çeşitlendirmiştir. Ancak şurası önemle belirtilmelidir ki İslami hareketlerin müntesipleri nadiren mollalar ve Sufilerden oluşurken genelde modern okul sisteminden gelen ve üniversite öğrenimi gören kişilerden oluşmaktadır. Tarikat ve medreselerde yetişen kişiler ve genel olarak İslam coğrafyasındaki halklar, İslam'ı bir din olarak görürken İslami hareketlere mensup bireyler İslam'da hem bir din hem de bir ideoloji bulurlar (Roy, 1994, s. 3).

20.yüzyılda İslam dünyasında çok sayıda ulus devlet kurulurken aynı zamanda uluslararası toplumsal hareketler açısından İslam referanslı önemli hareketler de ortaya çıkmıştır. Bu dönemde İslamcı ideoloji pek çok düşünür tarafından savunulmuş ve çok sayıda İslamcı toplumsal hareket doğmuştur (Gürel, 2012, 406). Pakistan'dan Ebul Ala El Mevdudi ve Cemaati İslamiyye, Mısır'dan Hasan El Benna tarafından kurulan Müslüman Kardeşler hareketi ve Seyyid Kutub, İran'dan Ayetullah Humeyni gibi düşünürler kurucu teorisyenler olarak anılmaktadır (Demant, 2006, s. 94-95; Kepel, 2003, s. 23).

20.yüzyıl İslamcılık akımının ortaya çıkmasında ve güçlenmesinde; Müslüman toplumların batılılaşmasına karşı bir tepki, ABD'nin İsrail'e olan desteği, otoriter yönetimler, yolsuzluk, İslam dünyasında oluşan mağduriyetler gibi faktörler etkili olmaktadır. İslamcı hareketler her zaman belirli bir bağlamla ilişkili olmuştur. Bununla birlikte ortaya çıkan yapıların stratejileri ve amaçları değişiklik göstermektedir. İslamcı hareketlerin bir ucunu siyasal İslamcılar oluştururken diğer ucunu ise fundamentalist İslamcı hareketler oluşturmaktadır (Best vd., 2008, s. 459).

Özetle İslamcı hareket, İslami kanunlara dayanan bir devlet kurmayı hedefleyen bir siyasi ideoloji olarak tanımlanmaktadır ve İslamcı hareketlerin ortaya çıkması yirminci yüzyıla özgü bir fenomendir. Bu bağlamda ortaya çıkan ilk hareket 1928 yılında Hasan el Benna tarafından kurulan İhvan-ı Müslimin yani Müslüman Kardeşler hareketidir (Best vd., 2008, s. 456).

İSLAMİ FUNDAMENTALİZM VE SİYASAL İSLAM

Fundamentalizm kelimesi, Latince “temel” anlamındaki “fundamentum” kelimesinden türetilmiştir. Fundamentalizm, ABD’de 19.yüzyılda ortaya çıkan ve Hıristiyanlığın köklerindeki en temel esaslara dönülmesini savunan teolojik bir ekol olarak ortaya çıkmıştır. Amerikan Protestanlar arasında gelişen fundamentalist görüşler Amerikan Katoliklerini de etkilemiştir (Gelvin, 2011, s. 313).

Fundamentalizm terimi 20.yüzyılın başlarında Amerikan Protestanlığı içindeki tartışmalarda kullanılmıştır. Evanjelik Protestanlar, 1910 ve 1915 yılları arasında İncil’in yanılmazlığını ve mutlak doğruluğunu savunan The Fundamentals (Köktenciler) başlıklı el ilanları dizisi yayınlamıştır. Fundamentalizm terimi, genellikle katılık, dogmatizm ve otoriterlikle ilişkilendirilmektedir (Heywood, 2007, s. 351).

Fundamentalizm, modernite ile oluşan yozlaşmaya karşı ahlaki bir tepkiyi ifade eder. İlahi dünya ile beşerî dünya arasındaki bağı yeniden tesis etmek için bir düzen kurmayı amaçlayan fundamentalist hareketler, 1970’li yıllardan itibaren ABD’deki yeni Hıristiyan sağında ortaya çıkmıştır. İslam dünyasında ise başta Mısır olmak üzere İran, Pakistan, Afganistan, Türkiye gibi ülkelerde İslami fundamentalizm olarak gelişmeye başlamıştır (Heywood, 2007, s. 352). Fundamentalist İslamcılar, İslam dünyasının yaşadığı çöküşü ve krizi aşması için Batı’nın askeri, ideolojik ve politik saldırısından kurtularak bir önceki duruma yani kutsallaştırdığı altın çağa bir başka ifadeyle özüne ve köklerine dönmesi çağrısında bulunurlar (Losurdo, 2017, s. 22). Fundamentalist olarak nitelenen kişiler genelde bu terimi aşağılayıcı olarak görmektedir ve bunun yerine kendilerini muhafazakâr, uyanışçı, öze dönüşçü vb. olarak tanımlamayı tercih etmektedir (Heywood, 2013, s. 239).

Fundamentalizmin bir takım karakteristik özellikleri bulunmaktadır: Birincisi, fundamentalizm, din ve politika arasındaki ayrılığı reddeden bir özelliğe sahiptir. Dolayısıyla fundamentalist bir anlayışa göre din yalnızca kişisel yaşamla sınırlı kalmamalıdır ve sosyal, siyasal, ekonomik ve hukuksal yönleriyle kamusal alanı da düzenlemelidir (Heywood, 2013, s. 239). İkincisi, temel ve kurucu olarak görülen değerlere ve fikirlere bağlılığı ifade eden fundamentalizm, bu değerlerin ve fikirlerin sürekliliğine ve değişmezliğine vurgu yapar. Yani revizyonizm karşıtı olarak da ifade edilebilir (Heywood, 2007, s. 358). Üçüncüsü, modernizm karşıtlığı olarak ifade edilebilir. Dini fundamentalizme göre modernleşme, düşünüş ve ahlaki yozlaşmayla eş değer olarak görülmektedir ve çözüm ise altın çağın geleneklerine ve maneviyatına dönerek mümkün olabilir (Heywood, 2007, s. 360). Dördüncüsü, fundamentalizmin militanlık özelliğidir. Fundamentalistler, enerjik militan ve bazen de şiddet içeren bir eylem tarzını benimserler. Fundamentalistler, militan olarak görülmekten memnuniyet duyarlar. Militanlık özelliği fundamentalistlerin gözünde, dinamik ve inandığı değerler uğruna her türlü mücadeleyi göze alma şeklinde algılanmaktadır (Heywood, 2007, s. 362). Beşincisi ise fundamentalist hareketlerin toplumsal tabanı genellikle kentlerde yaşar. Fundamentalist hareketlerin okuma yazma bilmeyen toplumlarda taraftar bulması nadir görülmektedir (Losurdo, 2017, s. 15). Son olarak, İslami fundamentalizm hem geleneksel İslam anlayışına hem de resmi dini kurumlara karşı düşmanca bir tutuma sahiptir (Losurdo, 2017, s. 16).

Fundamentalist İslâmcılar yani diğer ifadeleriyle radikal İslamcılar, var olan siyasal sistem içinde mücadele etmenin o rejimleri meşrulaştırdığına inanmaktadır. Bu sebeple düzen karşıtı olan fundamentalist İslamcılar, demokratik siyasi mücadeleye karşı çıkmaktadır. Fundamentalist İslamcı hareketlerin çoğu mevcut düzenleri devirmek için güç kullanma stratejisini benimser ve cihatçılığı bir yöntem olarak savunurlar. Bu yönetsel tercih siyasal İslamcılar ile radikal İslamcılar arasındaki en temel farkı oluşturmaktadır (Best vd., 2008, s. 459). Yani bir diğer açıdan İslami fundamentalizm, Batı medeniyeti, Batı siyasal sistemleri ve Batı değerleri ile İslam arasındaki niteliksel çelişkiye vurgu yapan politik-kültürel bir düşüncedir (Choueiri, 2010, s. 157). Seyyid Kutub, Mevdudi, Humeyni ve Nebhani gibi pek çok düşünürü göre İslam, laik rejimlere muhalefet etmektedir ve bu düşünürlerle göre, adaleti sağlamanın yolu İslam'ı devlete ve topluma hâkim kılmaktan geçer (Gürel, 2012, s. 408-411).

Fundamentalist İslam hareketleri mevcut düzen içerisinde siyasal yollarla mücadele etmeme ve bu rejimleri tağut (bozulmuş, ifsat olmuş) olarak niteleme konusunda ortak bir paydada bulunmalarına rağmen yönetsel açıdan farklılıklar gösterebilir. Dolayısıyla fundamentalist İslamcılarının hepsi cihat taraftarı değildir. Örneğin Takiüddin En Nebhani tarafından kurulan Hizbuttahrir, mevcut düzenleri toplumsal değişim yoluyla dönüştürmeye çalışırken El Kaide gibi örgütler ise silahlı mücadeleyi bir yöntem olarak benimsemektedir.

İslam Dünyası'nda 20.yüzyıldaki ulusal bağımsızlık mücadelelerine genelde laik elitler liderlik etmiştir ve ortaya çıkan ulus devletlere de onların anlayışları damga vurmuştur. Bu elitler, kitlelere ekonomik refah ve emperyalizmden bağımsızlık vaat etmiştir. Ortadoğu'daki ve Kuzey Afrika'daki ülkeleri 1950'li yıllarda sosyalist olarak adlandırılan laik milliyetçi partiler yönetmeye başlamıştır. Ayrıca İsrail'e karşı mücadele teması da önemli bir faktör olmuştur. Laik milliyetçi rejimlerin ve radikal sol hareketlerin 1960'larda yakalandıkları krizler, farklı tipteki muhalif İslamcı hareketlerin yükselişine zemin oluşturmuştur. Bu rejimlerin ve yöneticilerin kitlelere verdikleri vaatleri yerine getirme noktasındaki başarısızlıkları İslamcılığın güçlenmesini doğrudan etkilemiştir (Gürel, 2012, s. 412).

Siyasal İslamcılar, bir İslam devleti kurabilmek için siyasi yolları, toplumsal yolları ve eğitim yollarını kullanırlar. Toplumunu İslamlaştırmak ve devlette reform yapmak için eldeki devlet sistemi ve siyasi yapı içinde mücadelelerini yürütürler (Best vd., 2008, s. 494). Siyasal İslamcılığın, toplum yapısı ve devletin işleyişi bakımından üzerinde önemle durduğu temel unsurlar bulunmaktadır. Birincisi, toplumda İslam'ın anlamını yeniden tanımlamaktır. İkincisi, kurulu düzenin meşruiyetine meydan okumaktır. Üçüncüsü, siyasi eleştiri birikimi oluşturmaktır. Dördüncüsü, reform, adalet ve toplumsal değişimi savunmaktır. Beşincisi, otoriter devleti ve yozlaşmayı eleştirmektir. Altıncısı, yardım amaçlı sivil toplum kuruluşları ile alternatif sosyal hizmetler sunmaktır. Yedincisi, demokratikleşme ve insan hakları çağrısı yapmaktır. Sekizincisi, siyasi partilere destek vermektir. Dokuzuncusu, sivil toplumun gelişmesine çalışmaktır (Fuller, 2004, s. 23-34).

Literatürde genelde radikal İslamcılık yani fundamentalist İslamcılık ile siyasi İslamcılık birbirinin yerine kullanılmaktadır. Ancak fundamentalist İslamcılar mutlak anlamda bir İslam devleti kurmaya odaklanırken, siyasi İslamcılar her zaman İslam devleti kurmayı amaçlayan yapılar değildir. Bunun yanı sıra devlette reform yapmayı da tercih edebilirler. Fundamentalist İslamcılar, mevcut düzenler içinde siyasi süreçlere katılmayı reddetmektedir ancak siyasi İslamcılar, mevcut düzenler içinde siyasi partiler aracılığıyla siyasi bir mücadele yürütebilirler. Ancak her iki yaklaşımın da ortak paydada bulunduğu bir nokta bulunmaktadır ki o da İslam dininin bireysel bir alana sıkıştırılamayacağı toplumsal bir din olduğu görüşüdür ve bu iddiaya göre İslam'ın siyasi bir yönünün bulunduğudır. Ancak yukarıda belirtildiği gibi fundamentalist İslamcılar ile siyasi İslamcılarının amaçları bazen farklılık göstermekle birlikte yöntemleri birbirinden tamamen farklıdır (Erkilet, 2018, s. 687; Kara, 2019, s. 86).

Literatürde İslamcı hareketler; radikal İslam, ılımlı İslam, geleneksel İslam, reformist İslam, devrimci İslam, resmi İslam, halk/çoğunluk İslâm'ı ve siyasi İslam gibi pek çok isimle sınıflandırılmaktadır. Burada en fazla kafa karışıklığı yaratan kavram siyasi İslam kavramıdır. Çünkü siyasi İslam, bazen radikal İslami

hareketler için, bazen ılımlı İslamcılar için, bazen de İslami toplum düşüncesine sahip olan ama radikal ya da ılımlı olarak nitelendirilemeyecek hareketler veya siyasi partiler için kullanılmaktadır.

Cheryl Benard (2003) İslam dünyasını fundamentalistler, gelenekselciler, reformistler ve sekülerler olmak üzere 4 grupta sınıflandırmıştır. Siyasal İslamcılık ile Fundamentalist İslamcılığın ayrıştığı ve kesiştiği özellikler yukarıda belirtilmiştir. İlimli İslamcılar ise, dini siyasallaştırmaya mesafelidir ve İslami toplum düşüncesi taşımazlar bu sebeple siyasal İslamcı olarak nitelendirilemezler. Çünkü siyasal İslam anlayışı bir iktidar talebi taşımaktadır.

Siyasal İslam, Müslüman halkların mevcut düzenler içinde siyasi ve sosyal projelerle tedricen dönüştürüleceğini ve özüne döndürülebileceğini savunmaktadır. Fundamentalist İslam ise İslamcılık akımı içinde şiddeti benimseyen ucu temsil etmektedir. Ancak salt fundamentalist İslamcılarının haricinde geleneksel İslam anlayışına ve reformist İslam anlayışına sahip olan fundamentalist hareketler de bulunmaktadır.

Müslüman Kardeşler, kurulduğu günden beri fundamentalist, geleneksel, siyasal ve reformist görüşleri bünyesinde barındırmış bir harekettir. Örgütün bazı dönemlerinde bu özelliklerinden biri baskın hale gelmiş bazı dönemlerinde ise bir diğeri baskın hale gelmiştir. Bu sebeple Müslüman Kardeşler hareketi, farklı anlayışlara sahip çok sayıda siyasal İslamcı ve fundamentalist İslamcı hareket üzerinde ciddi tesirler bırakmış bir harekettir.

MÜSLÜMAN KARDEŞLER'İN (İHVAN-I MÜSLİMİN) ORTAYA ÇIKIŞI VE EVRELERİ

Bir toplumda ortaya çıkan ve mevcut rejimin meşruiyetini sorgulayan bütün toplumsal, siyasal ve dini söyleme sahip fikir akımları ve ideolojiler; o rejimlerin kurulduğu yıllarda ya da öncesinde meydana gelen politik, toplumsal ve iktisadi bunalımlar ya da bağımsızlık, inanç hürriyeti vb. gibi temel sorunlara tepki niteliğinde ortaya çıkmıştır. İhvan-ı Müslimin gibi güçlü ve etkili bir hareketin ortaya çıkışında da birtakım unsurlar etkili olmuştur (Arı ve Koç, 2014, s. 225).

Müslüman Kardeşler hareketi, Mısır toplumunun tecrübe ettiği siyasî, ekonomik, dinî, sosyal ve kültürel alanlardaki büyük çaplı değişimlere bir tepki olarak doğmuş ve bilhassa 20. yüzyılda gelişen sosyo-politik travmalara reçete sunmak amacıyla kurulmuştur.

İngilizler, 1882 yılında işgal ettiği Mısır'da kendi iktisadi ve politik çıkarlarını maksimize edebilmek için burjuvaziye kendi safına çekerek Mısır halkının büyük çoğunluğunu yoksulluğa ve sefaletle mahkûm etti. Kırsal kesimde yaşayan ve toprak ağalarının baskısından kurtulmak isteyen insanlar büyük kentlere göç

etmek zorunda kaldı. Çoğunluğu eğitimsiz olan kitleler, kent yaşamında umduklarını bulamadılar ve ekonomik durumları daha da kötüleşmeye başladı (Hüseyin, 1991, s. 86). Yani Müslüman Kardeşler gibi bir toplumsal hareketin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan birinci etken kitlelerin içinde bulunduğu kötü ekonomik koşullardır.

İslam dünyasında ve Mısır'da bulunan ikinci büyük bir problem de, dinin yorumlanması ve İslam dünyasının mevcut problemlerine, bilhassa İslam ülkelerinin sömürülmesine karşı etkili çözümler üretilememesiydi. İslam dininin toplumsal ve siyasi yaşamda mevcut sorunları çözme yetkinliğine sahip olduğunu düşünen Cemallettin Afgani ve Muhammed Abduh gibi düşünürler nispeten bu problemlere din eksenli reformist çözümler ortaya koydular (Kara, 2020, s. 19; Halverson, 2010, s. 62; Bulut, 2018, s. 906; Arı ve Koç, 2014, s. 225). Müslüman Kardeşler'in ortaya çıkmasına zemin hazırlayan ikinci etmen de İslam dünyasının mevcut problemler karşısında din merkezli bir çözüm üretme noktasında yetersiz kalmasıdır.

1920'li yıllarda Müslüman Kardeşler ortaya çıktığında İslam dünyası bir kargaşa içindeydi. 1924 yılında Müslümanların birliğini simgeleyen halifelik kaldırılmıştır. Müslüman Kardeşler, İslam'ın siyasi boyutunu yeniden kazanmak için ortaya çıkmıştır. Bağımsızlık, İngilizlerin ayrılması ve demokratik bir anayasa talep eden dönemin Mısırlı milliyetçileriyle karşı karşıya gelen Müslüman Kardeşler, İslami hareketlerde hala geçerliliğini sürdüren bir sloganı benimsemişlerdir: "Kur'an anayasamızdır". Müslüman Kardeşler'e göre İslam eksiksiz ve kuşatıcı bir sistemdir ve toplumsal düzenin temellerini Avrupa'nın değerlerinde aramaya gerek yoktur. Cemiyetin bu görüşleri tüm İslamcı hareketler tarafından benimsenmiştir ve tüm İslamcı hareketler, Müslümanların karşı karşıya olduğu sorunların çözümünün geçmişte hilafet mekanizmasının yaptığı gibi İslam'ın kutsal metinlerinin kanununu uygulayacak bir İslam devleti kurulmasında yattığı konusunda hemfikirdir (Kepel, 2003, s. 27).

Müslüman Kardeşler Hareketi'nin kuruluşundan günümüze kadar farklı dönemlerde farklı eğilimlere doğru gidip geldiğinin üzerinde durulması gerekir. Hareketin lider kadrosu her dönemde daha ılımlı bir çizgiyi takip etmeye gayret gösterse de hareketin bir nevi sarkaç gibi radikal uç ile ılımlı uç arasında gidip geldiğinin altı çizilmelidir. Çünkü hareketin müntesipleri tamamen ılımlılardan oluşmamaktadır. Ayrıca baskı dönemlerinde hareket içindeki gençler radikalleşmektedir. Nitekim Kara'ya göre (2019, 88) Müslüman Kardeşler'in radikal anlayıştan demokrasiye, demokrasiden radikal anlayışa gidiş gelişleri 1950'li yıllardan beri askeri ve sivil bürokrasi ile pek çok defa ittifak ilişkileri içine girmeleri şeklinde tezahür etmiştir.

Müslüman Kardeşler örgütü, 1928 yılında bir ilkokul öğretmeni Hasan El Benna tarafından Mısır'ın İsmailiye kentinde kurulmuştur. Kurulduğu yıllarda faaliyetlerini işçiler ve lise öğrencileri üzerinden

oluşturmuştur (Baker, 2003, s. 2-3). Hasan El Benna, bu oluşumu yaymak için tebliğ yöntemini seçmiş ve bu maksatla kahvehaneler, camiler, düğün ve cenaze törenlerinde faaliyet göstermeye çalışmıştır. Buralarda gençleri bilinçlendirmeye çalışarak taraftar kitlesini artırmıştır (Brynjar, 2013, s. 60).

Müslüman Kardeşler örgütü genişlemeye başlayınca faaliyet alanlarını da genişletmiştir. Hasan El-Benna ilk olarak hareketin merkezini Kahire'ye taşımıştır. Okuma yazma öğretilen eğitim kurumları, dini eğitim veren kurumlar ve mahalle camileri inşa etmek; halka açık hastaneler ve küçük işletmeler kurmak gibi pek çok alanda girişimlerde bulunmuştur. Böylece toplumla doğrudan temasa önem veren hareket, faaliyet alanlarını bu yönde çeşitlendirmiş ve kendisine bir toplumsal taban oluşturmaya başlamıştır (Çakmak, 2007, s. 76). Müslüman Kardeşler'in başarısı, çok farklı grupları bir araya getirebilme kapasitesinden ve cami, mescit, dispanser, atölye gibi hayırsever faaliyetler yoluyla üye toplayabilme yeteneğinden kaynaklanmaktadır. İdeal bir İslam toplumunu inşa etmeyi hedefleyen cemiyet, güçlendikçe kendisini Mısır halkının bir organizasyonu gibi algılamıştır (Kepel, 2003, s. 30).

Müslüman Kardeşler, 1930'lu yıllarda Ürdün, Sudan, Kuveyt, Pakistan, Yemen, Suriye, Kuzey ve Orta Afrika ve Avrupa'daki bazı ülkelerde şubeler açmıştır. Ayrıca birçok ülkede farklı isimlerle kurulan İslami yapıların ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. Müslüman Kardeşler, özellikle Arap dünyasında sempati kazanmış ve etkinliğini artırmıştır. Müslüman Kardeşler'in Sünni İslam özelliğinin baskın olması Şii dünyasında etkili olmasının önüne geçmiştir (Çakmak, 2007, s. 76).

1933 yılından itibaren yıllık kongreler düzenlemeye başlayan oluşum 1939 yılında hareketin onuncu yıldönümü münasebetiyle bir araya gelmiş. Hasan el Benna bu toplantıda Müslüman Kardeşler'in hedefini, davetini ve etkinliklerini açıklamıştır (Ganim, 2000, s. 581). Hasan El Benna, bu toplantıda hareketi bir siyasi örgüt olarak tanımlamıştır (Atalan, 2018, s. 17). Hasan El-Benna'nın parlamentoya girerek politika yapmakla ilgili bir problemi yoktur fakat El-Benna, Müslüman Kardeşler hareketini tamamen bir siyasi partiye dönüştürmek istememiştir. Ona göre hareketin ana amacı toplumu eğitmeye çalışan dini ve toplumsal bir yapı olarak kalmasıdır (Ataman, 2015, s. 59). Dolayısıyla Müslüman Kardeşler'in kurucu kadrosunun başlangıçtan itibaren siyasal İslam düşüncesine sahip olduğu görülebilir çünkü parlamentoda politika yapmak onlara göre ifsat olmuş düzeni meşrulaştırmak demek değildir.

Hasan el Benna, ülke içinde yönetimin eksiklerini ve düzeltilmesi gereken hatalarını eleştirmiştir. Ancak yönetime karşı şiddet kullanılmasını söylemlerinde ve eserlerinde hiçbir zaman dile getirmemiştir. Bununla birlikte 1930'lu yıllarda izci kolları kurulmuş, emekli Teğmen Mahmud Lebib izcilerin genel müfettişi olmuştur. 1938 yılında iki aylık bir yaz kampı düzenlenmiş ve El-Benna bizzat bu kampa katılmıştır (Kaçar, 2012, s. 321).

Müslüman Kardeşler'in son kongresi 1941 yılındaki altıncı kongredir ve bu kongreden sonra kurucu üyelerin toplantısı genel kurul kabul edilecektir. Son kongrede Mısır'ın toplumsal, ekonomik ve siyasi durumu tartışılmıştır. Hareketin bazı mensuplarının parlamentoya girmesi için aday olmalarına karar verilmiştir. Böylece hükümet tarafından uygulanan baskıların kırılacağı düşünülmüştür. 1944 yılında örgütten altı kişi aday olarak gösterildiyse de başarı sağlanamamıştır. Bunun üzerine örgüt, İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte yeniden toplumsal ve iktisadi faaliyetlere yönelmiştir (Ganim, 2000, s. 581).

Filistin sorunuyla da yakından ilgilenen Müslüman Kardeşler bilhassa Siyonizm tehdidini vurgulamaya çalışmış ve Filistin'in kurtuluşu için cihat çağrısı yapmıştır. 1948 yılında İsrail Devleti'nin kurulması ile başlayan Arap-İsrail savaşında Müslüman Kardeşler üyeleri fiilen yer almıştır. Müslüman Kardeşler'in yürüttüğü cihat hareketi İngiltere, Fransa ve ABD gibi Batılı ülkelerin tepkisine yol açmıştır. Bu ülkeler, Kahire'deki büyükelçileri vasıtasıyla Mısır hükümetinin Müslüman Kardeşler'i dağıtması tavsiyesinde bulunmuşlardır. Bunun üzerine 1948'in sonlarında Mısır hükümeti harekete geçerek örgütün devlete karşı ayaklandığı gerekçesini ileri sürerek dağıtılmasına karar vermiştir. Bu karar İhvan-ı Müslimin üyelerince sert bir tepkiyle karşılanmıştır (Ganim, 2000, s. 581). Bu dönemde Başbakan Nukrâşi Paşa'ya yönelik suikast gerçekleştirilmiş ve Müslüman Kardeşler suçlanmıştır. Hasan El-Benna bu suçlamayı reddetmiş ve suikastçiler hakkında "onlar ne Müslüman ne de kardeşiler" başlıklı bir yazı kaleme almıştır (Gadban, 2017, s. 23). Akabinde 12 Şubat 1949'da Hasan el-Benna hükümetin düzenlediği bir suikast ile hayatını kaybetmiştir. Hükümetin başına geçen İbrahim Abdülhadi, Müslüman kardeşler üzerinde baskı ve işkence siyaseti izlemiş ve altı ay içinde 4000 Müslüman Kardeşler üyesini tutuklatmıştır (Ganim, 2000, s. 581).

Hasan El-Benna'nın ölümünden sonra hareketin başına mütevazı siyaset tarzı ve aristokrat tavrı olan Hasan El- Hedaybi geçmiştir (Choueiri, 2010, s. 185). Hasan el Hedaybi 1973 yılına kadar örgütün liderliğini sürdürmüştür. Hedaybi ılımlı bir siyaset izleyerek örgütü bir arada tutmayı ve şiddeti engellemeyi kısmen başarmıştır (Munson, 2001, s. 489). Hedaybi ılımlı bir siyaset izlemeye çalıştıysa da hareketin tabanı Hasan El Benna'nın yönetim tarafından öldürülmesine karşı öfkeli ve saldırgan bir tutum içindeydi. Müslüman Kardeşler üyelerinin bu saldırgan tutumları yönetimin Müslüman Kardeşler'e yönelik baskı, tutuklama ve şiddet göstermesine yol açtı. (Çağlayan, 2001, s. 193).

Bu yıllarda Hasan El-Hedaybi çok istekli olmasa da Müslüman Kardeşler hareketi Hür Subaylar Darbesi'ne destek vermiştir. Hareket bu darbeyle Kral Faruk'u saf dışı bırakarak sivil bir yönetimin kurulacağına inansa da darbe sonrasında Cemal Abdünnasır'ın diktatörlüğü başlamıştır (Demant, 2006, s. 97; Çağlayan, 2011, s. 205). Kısa süren cunta içi mücadelelerden sonra iktidarı tam anlamıyla elde eden Nasır, darbenin hazırlık safhasında Müslüman Kardeşler'in desteğine sahiptir. Ancak iktidar olduktan sonra

Nasır'ın milliyetçi gündemi cemiyetin İslamcılığı ile çatışmaya başlamıştır (Kepel, 2003, s. 29). Yaşanan anlaşmazlık ve çekişmeler neticesinde hareketin faaliyetleri durdurulur ve örgüt feshedilip yasaklanır. Bu yasak Müslüman Kardeşler örgütünü yeraltına iter ve gizli hale getirir. Cemiyet üyeleri sindirilir ve ciddi işkencelere maruz kalır (Halverson, 2010, s. 85). Bu baskı ortamı, yönetime karşıt görüşleri ile bilinen Seyyid Kutub'un yıldızının parlamasına neden olur. Kutub'un görüşleriyle örgüt, Hasan el-Benna çizgisinin dışında gelişen yorumlarla karşılaşır. Neticede Kutub, örgüt içinde farklı kliklerin oluşmasına neden olur.

Örgüte sonradan dâhil olan ve görüşleri sebebiyle örgütün kendisinden sonra bölünmesine yol açan Seyyid Kutub, Hasan El-Benna'dan farklı olarak batılı modern kavramları kullanmamıştır. Zira Hasan el-Benna için parlamento, anayasal rejim ve seçimler gibi kavramlar yabancı değildir. Ancak Seyyid Kutub, mevcut rejimin her kurumuna ayrı ayrı karşı çıkar. Radikal olarak nitelenen bu görüşler özellikle Seyyid Kutub'un kitaplarında daha da belirgindir. Böylece örgütün içerisindeki bazı gruplar radikal eğilimler gösterme yoluna girer. Ancak Hasan El-Benna'dan sonra örgütün liderliğini yürüten Hasan El-Hudaybi şiddet taraftarı değildir ve daha ılımlı bir yaklaşıma sahiptir.

26 Ekim 1954'te Cemal Abdünnâsır'a başarısız bir suikast teşebbüsünde bulunulması İhvân-ı Müslimîn'in tarihinde önemli bir dönüm noktası oluşturur. Her ne kadar bunun bir tertip olduğu sonradan ortaya çıktıysa da suikasttan sorumlu tutulan örgüt, kanun dışı ilân edilmiş ve binlerce mensubu tutuklanmıştır; 4 Aralık 1954'te yedi lideri idam cezasına çarptırılmış ve bazı İslâm ülkelerinin ricası üzerine başkan Hasan el-Hudaybi'nin cezası müebbet hapse çevrilmekle birlikte diğerleri idam edilmiştir. İhvân-ı Müslimîn bu tarihten sonra faaliyetlerini yer altına kaydırmıştır (Ganim, 2000, s. 582; Cleveland ve Bunton, 2008, s. 305-306). Hasan El Benna'nın ölümünden sonraki süreçte özellikle 1954 sonrası harekete yönelik baskıların arttığı dönemde hareket içindeki gençler için ideolojik boşluğu dolduran Seyyid Kutub, radikal bir yaklaşım geliştirerek mevcut devlet sistemini İslam dışı olarak nitelemiştir. Tutuklu bulunduğu mağduriyeti bir gurur durumuna dönüştürerek genç üyeler başta olmak üzere hareket içindeki tutukluların tutunabileceği bir ideoloji kazandırmıştır (Zollner, 2009, s. 3).

Hasan El Hudaybi'nin ölümünden sonra 1973 yılında hareketin başına geçen Ömer El Tilmisani, 1986 yılına kadar örgütün liderliğini sürdürmüştür. Demokrasi ve insan hakları kavramları onun döneminde ön plana çıkarılmıştır. Bu dönemde şiddetten tamamen vazgeçtiğini bildiren örgüt, ılımlı bir siyaset izlemeye ve yönetimle diyalog geliştirmeye çalışmıştır (Taşar, 2018, s. 90; Halverson, 2010, s. 87).

Bazı dönemlerde şiddete başvuran Müslüman Kardeşler Örgütü 1930'ların Mısır'ında, halkın örgütlü toplum anlayışına uzak olduğu bir Orta Doğu ülkesinde, sesini yönetime duyuramayan, problemlerini anlatamayan kapalı bir toplumda kitlelerin sesini duyurması bakımından mühim görevler üstlenmiştir. Yani

Müslüman Kardeşler, halkın siyasi süreçlere katılımının son derece sınırlı olduğu Arap dünyasında önemli roller oynamıştır. Halkın taleplerinin kısmen de olsa siyaset alanına taşınmasına katkıda bulunmuştur (Çakmak, 2007, s. 93).

Tilmisani'den sonra örgütün başına geçen Muhammed Hamid Ebu'n Nasr, 1996 yılına kadar örgütün liderliğini sürdürmüştür. O da Tilmisani gibi ılımlı politikalar izleyerek radikal eğilimleri örgütten uzak tutmaya çalışmıştır. Bu dönemde Sosyalist İşçi Partisi ile ittifak yapan Müslüman Kardeşler, 1987 seçimlerinde 36 üyesini meclise sokmayı başarmıştır (Wickham, 2013, s. 47).

Muhammed Hamid Ebu'n Nasr'ın ölümünün akabinde 1996 yılında örgütün başına Mustafa Mashur geçmiştir. Entelektüel kişiliği ile ön plana çıkan Mustafa Mashur 18 kitap yazmış ve Müslüman Kardeşleri Seyyid Kutub çizgisinden uzak tutarak ılımlı çizgide kalmasını sağlamıştır. Bununla birlikte Müslüman Kardeşler içindeki reformist gruba da mesafeli olmuştur (Taşar, 2018, s. 108). Müslüman Kardeşler'in parlamento seçimlerine katılmasına sıcak bakan Mustafa Mashur, harekete zarar veren düşüncelerle mücadele etme noktasında parlamentoyu etkili bir araç olarak görmüştür (Wickham, 2013, s. 49).

Mustafa Mashur'dan sonra Hasan El Hudaybi'nin oğlu Memun Hudaybi 2002'den 2004'e kadar örgütün liderliğini sürdürdü. Daha sonra Muhammed Mehdi Akif liderliğe geldi. Muhammed Mehdi Akif, hareketi rejimle barıştırma ve mevcut siyasi sisteme dahil etme noktasında önemli gayretler göstermiştir. Demokrasi, insan hakları ve uluslararası hukuk çağrılarını içerisinde cemiyetin sivil toplumu sahiplenmesi ve parlamenter cumhuriyete bağlılığını pekiştirmek istemiştir. İrşad Bürosu içerisinde yer alan Abdurrahman Abdul Bar, seçimlere katılmanın dini bir görev olduğunu ve boykot etmenin günah olduğunu beyan eden bir fetva yayınlamıştır (Aydemir, 2021, s. 13-14). Bu hareket açısından kritik bir fetvadır. Çünkü hareket ilk defa siyasi konuları dini bir yönden ele almıştır. Ayrıca hareketin demokratik seçimlere katılmanın haram olduğunu ve tağuti sistemi onaylamak olduğunu belirten radikal anlayışlardan uzaklaşma çabasının somut göstergelerinden biridir. 2010 yılında Seyyid Kutub çizgisine yakın olan ve bugün de hareketin lideri olan Muhammed Bedii hareketin başına geçmiştir (Taşar, 2018, s. 117). Ancak Bedii her ne kadar Seyyid Kutub çizgisine yakın olsa da Müslüman Kardeşler'in şiddete başvurmasına karşı çıkmıştır.

Arap Baharı'nın Mısır'a sıçramasıyla 25 Ocak 2011 tarihinde başlayan protestolar, 1952 yılındaki Hür Subaylar Darbesi'nden beri askeri vesayetle yönetilen Mısır'ın kaderini değiştirmeye çok yaklaşmıştır. 11 Şubat 2011 tarihinde Hüsnü Mübarek'in görevi bırakmasının akabinde Yüksek Askeri Konsey geçici süreliğine görevi devralmıştır. Müslüman Kardeşler, Hürriyet ve Adalet Partisi'ni kurmuş ve partinin başına hareketin İrşad Bürosu üyesi ve medya sözcüsü olan Muhammed Mursi geçmiştir. Mursi, hareketin tebliğ çalışmalarına devam etmesi gerektiğini belirterek parti ile hareket arasında bir ayırım yapsa da hareketin

siyasi bir partisinin bulunması hareket içindeki bazı çevreleri rahatsız etmiştir. Onlara göre hareket siyaset üstü konumu sürdürmelidir. Ancak hareketin içindeki gelenekselci kuşak siyasal sistem içinde kalarak siyasi mücadeleyi önceleyen bir tutuma sahipti. Ayrıca bu dönemde Müslüman Kardeşler'den ayrılarak kurulan Güçlü Mısır Partisi, Mısır Akımı Partisi, Öncüler Partisi, Yeniden Doğu Partisi, Adalet Partisi, Reform ve Kalkınma Partisi gibi partiler ortaya çıkmaya başlamıştır. 1970'li yıllarda Seyyid Kutup'un etkisinde kalan radikal görüşlere sahip gençler tarafından kopmalar yaşayan hareket, bu kez de Arap Baharı sonrasında Müslüman Kardeşler'in siyasi alandaki manevralarından hoşlanmayanların kopmalarıyla kırılmalar yaşamıştır. Ancak Hürriyet ve Adalet Partisi 508 sandalyenin 206'sını kazanarak iktidar yürüyüşü başlamıştır. Muhammed Mursi, cumhurbaşkanı adayı olarak ilk tur seçimlerinde %24 ikinci turda ise %52 oy alarak halk tarafından seçilen ilk cumhurbaşkanı olurken Müslüman Kardeşler de ilk kez iktidara gelmiştir. Varlığı devlet tarafından uzun yıllar boyunca kısıtlanan ve baskılanan İslami bir örgüt kendini kısıtlayan aygıtın yani devletin başına geçti (Wickham, 2013, s. 1; Aydemir, 2021, s. 14-15). Mursi'ye verilen destek doğrudan Müslüman Kardeşler'e verilen destek anlamına gelmemektedir. Toplum kesimlerinde askeri vesayete yönelik tepkilerden kaynaklı zorunlu bir destektir. Nitekim Mursi'nin yönetiminde toplum kesimlerinden Mısır'ın ihvanlaştığı iddiaları artmış ve ekonomik krizler de çözülemeyince Mursi karşıtı gösteriler gerçekleşmiştir. Mursi yönetiminin bu gösterilerin yoğunlaştığı dönemlerde şiddet kullanması ise tepkileri daha geniş toplum kesimlerine yaydı ve halk nezdindeki meşruiyeti yara aldı. 1 Temmuz 2013 tarihinde ordu; hükümet ve protestocuların 48 saat içerisinde uzlaşmaları yönünde bir uyarıda bulunmuştur. 3 Temmuz 2013 tarihinde ise Abdulfettah El-Sisi yönetimindeki ordu yönetime el koymuştur (Aydemir, 2021, s. 15-17; Wickham, 2013, s. 248).

Askeri darbeden sonra Müslüman Kardeşler'in Genel Mürşidi Muhammed Bedii başta olmak üzere hareketin çok sayıda yöneticisi hapsedilmiştir. Bu dönemde Muhammed Bedii'ye vekaleten Mahmut İzzet görevi yürütmüştür. Abdulfettah El-Sisi kendinden önceki darbecilerden farklı olarak hareketin etkisini kırmaktan ziyade tamamen yok etme amacı taşımaktadır. Sistemik baskılarını artıran yönetim Müslüman Kardeşler'in radikalleşerek halk tabanından kopmasını hedeflemektedir. Hareketin pek çok yöneticisinin öldürüldüğü veya hapsedildiği dönemde 2020 yılında vekaleten görevi sürdüren Mahmut İzzet de tutuklanacaktır. Ancak hareket bütün bu sistemik baskı, zulüm ve tutuklamalar karşısında yönetimin oyunlarına düşerek şiddetli bir yöntem olarak benimsemeyerek meşruiyetine zarar gelmesini istememiştir. Yine de 90 yıllık tarihi boyunca sürdürdüğü sosyal projeler ve tebliğlerle Mısır toplumunda önemli bir sempati kazanan hareketin kısa süreli iktidar deneyimi sahip olduğu olumlu imaja büyük zararlar vermiştir (Aydemir, 2021, s. 19-21).

MÜSLÜMAN KARDEŞLERİN İSLAM DÜNYASINDAKİ HAREKETLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Müslüman Kardeşler, İslam coğrafyasındaki ülkelerde yürüttüğü faaliyetleri açısından ve pek çok çağdaş İslamcı harekete gerek siyasi gerekse toplumsal anlamda esin kaynağı olması açısından, Ortadoğu siyasi tarihinde mühim bir yer tutmaktadır. Hareketin yönetici kadrosu, üyeleri ve sempatanlarının bulunduğu ülkelerde mevcut yönetimlerle, siyasi akımlarla, baskı gruplarıyla, sivil toplum örgütleriyle ve sosyal yardım kuruluşlarıyla ilişkileri günümüzün siyasi İslamcı ve radikal İslamcı örgütlenmelerini doğrudan etkilemiş ve onlara örnek oluşturmuştur (Demant, 2006, s. 97; Baban, 2006, s. 128).

Barry Rubin'e (2010, s. 1) göre, Müslüman Kardeşler, dünya üzerindeki açık ara en başarılı İslamcı örgüttür. Her ülkedeki organizasyonu birbirinden bağımsız olan Müslüman Kardeşler, genellikle şiddet kullanmaktan kaçınır ve buldukları ülkenin koşullarına göre politikalarını biçimlendirir.

İhvan-ı Müslimin hareketinin uluslararası alanda etkili bir profile sahip olmasında örgütlenme yapısı, söylemleri ve fikirleri bulunmaktadır. Bu bağlamda en önemli nokta bi tarafta Hasan El-Benna ile onun halefleri olan örgütün diğer liderleri ve diğer tarafta Seyyid Kutub'un örgüt içinde oluşturduğu çizgidir. Bu uçlardan biri siyasi İslam anlayışını temsil ederken diğeri fundamentalist İslam yani bir başka ifadeyle radikal İslam kanadını temsil eder. Modern dönemde radikal bir İslam vizyonunun oluşmasında kuşkusuz Seyyid Kutub çok önemli bir yere sahiptir (Fuller, 2004, s. 52; Choueiri, 2010, s. 4). Bu bağlamda Seyyid Kutub'a ayrı bir parantez açmak gerekmektedir.

Seyyid Kutub'un Müslüman Kardeşler ekolünün dışında olduğu gibi bir eleştiri getirilmektedir ancak toplumsal hareketler donuk yapılardan ziyade döneme ve koşullara göre farklı eğilimlere sahip olan yapılardır. Seyyid Kutub, elbette Müslüman Kardeşler'in lider kadrosu içinde değildir. Ancak topluluğun eğitiminde kilit bir rol oynamış ve hareketin İrşad Ofisi'nde faaliyetler göstermiştir (Güney, 2020, s. 444). Ayrıca Seyyid Kutub'un özellikle harekete katıldığı günden idam edilmesine kadar geçen sürede hareketin tabanını oluşturan kitle üzerinde çok fazla etkisi olan bir fikir adamı olduğu tartışmasızdır.

Seyyid Kutub, Müslüman Kardeşler Teşkilatı'na katılmadan önce bir süreliğine Mısır'daki milliyetçi bir parti olan Vef'te üye olmuştur. Daha sonra partinin yolsuzluklara bulaştığı gerekçesiyle bu partiden istifa etmiştir. Bir süre sonra Vef'in bir kolu olan Sadiyye hareketine katılmış, buradan da umduğunu bulamamış ve ayrılmıştır (Büyükkara, 2016, s. 165).

1952 yılında ortak kaderini paylaşacağı Müslüman Kardeşler Teşkilatı'na üye olmuştur. Teşkilatın milliyetçi söylemleri yanında İslami bir canlanmayı kendine amaç edinmesi Seyyid Kutub'un teşkilata

katılmasında etkili olmuştur. Seyyid Kutub'un Amerika Birleşik Devletleri'nden döndükten sonra katıldığı Müslüman Kardeşler Teşkilatı'nın kurucusu Hasan el-Benna, Kutub'u en çok etkileyen şahsiyetlerden biridir (Demant, 2006, s. 98; Berekat, 1987, s. 23). Seyyid Kutub, düşünsel birikimlerini özünde harmanlayarak kendi özgünlüğünü yakalamıştır. Onun hem Müslüman Kardeşler Teşkilatı'na hem de kendisinden sonra gelen İslami hareketlerin fikirlerine öncülük etmesi kendine has düşünme biçiminden kaynaklanmaktadır (Altun, 2013, s. 109).

Müslüman Kardeşler'e katıldığı 1953 yılından idam edildiği 1966 yılına kadar devam eden düşünce serüveninde Seyyid Kutub'un en somut çıktısı Yoldaki İşaretler isimli eseridir. Bu eserde hâkimiyet ve cahiliye gibi kavramlara yeni anlamlar yükleyen Seyyid Kutub, bir İslami manifesto ortaya koymuştur. Bu eserinde dile getirdiği fikirler henüz kendisi hayattayken büyük yankı uyandırmış vefatından sonra da pek çok dile tercüme edilmiştir. Seyyid Kutub'un fikirleri dünyanın çeşitli bölgelerindeki İslamcı hareketler üzerinde ciddi tesirler bırakmıştır (Kutub, 2011, s. 12; Yıldırım, 2017, s. 73). Kutub, İslam hakkında ulemanın geleneksel referanslar ve bilgiçlik dolu yorumlarla yüklü karmaşık retoriğinden daha farklı olarak basit ve anlaşılır bir yazı biçimine sahiptir (Kepel, 2003, s. 26).

Yoldaki İşaretler başta olmak üzere hapishanede yazdığı metinlerin pek çok dile çevrilmesinden sonra Batılı yazarlar, Kutub'u "terörün filozofu", "küresel cihadın Marx'ı" ya da "İslamcılığın esas ideoloğu" şeklinde tarif etmeye başlamışlardır (Martin ve Bargezar, 2009, s. 1). Dostoyevski'nin Gogol için söylediği "hepimiz Gogol'un paltosundan çıktık" ifadesi radikal cihatçı görüşler için Seyyid Kutub hakkında söylenebilir: Modern dönem radikal cihatçı hareketlerin tamamı Seyyid Kutub'un paltosundan çıkmıştır.

Hasan El-Benna'nın ılımlı tavrının aksine Seyyid Kutub serttir ve yönetimle uzlaşma düşüncesinden oldukça uzaktır. Hasan El Benna'nın eğitim ve kamuoyu oluşturma yöntemine karşılık Seyyid Kutub sınırları net bir biçimde çizilmiş radikal İslam tasavvuruna sahiptir. Seyyid Kutub'un görüşleri, Müslüman Kardeşler içinden doğacak olan radikal hareketler için zemin hazırlamıştır (Manaz, 2008, s. 225; Choueiri, 2010, s. 158). İslamiyet'in gelişinden önceki Arap toplumunun yaşantısını ifade eden cahiliye kavramının modern formülasyonunu oluşturan Seyyid Kutub, Allah'ın emirlerinin uygulanmadığı sistemleri cahiliye olarak nitelemiştir. Seyyid Kutub, demokratik sistemler de dâhil olmak üzere insan yapımı yasalara dayalı tüm sistemleri cahiliye kategorisi içerisine almaktadır (Wickham, 2013, s. 28). Seyyid Kutub, Nasır dönemindeki Mısır'ı cahiliye olarak tanımlamıştır. Ona göre peygamberin cahiliyeyi yıkarak yerine İslam devletini ihdas ettiği gibi modern Mısır yıkılmalıdır. Bu görüşler Müslüman Kardeşler Hareketi'nin benimsediği yöntemden ayrılmaktadır. Çünkü bu düşünce toplumun Müslüman olarak görülmediği anlamını barındırmaktadır. İslam doktrininde "tekfir" olarak bilinen bu niteleme Müslüman olduğunu iddia eden kişinin Müslüman olmadığı ve Müslümanların nazarında afroz edilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Ölçüsüz bir şekilde kullanıldığında bu yaptırım Müslüman toplumun parçalanmasına sebep olabilir. Çünkü Müslümanlar birbirlerini karşılıklı olarak aforoz etmeye başvurduklarında ümmet olarak ifade edilen genel toplum bölünecektir (Kepel, 2003, s. 31).

Seyyid Kutub'tan sonra Müslüman Kardeşler içinde tekfir konusunda üç ayrı ekol oluşmuştur. Birincisi, tekfirden en aşırıya giden et-tekfir vel-hicre grubudur. Onlara göre gerçek inanç sahibi küçük bir topluluk dışında dünyanın geri kalanı kafirdir. İkincisi, İslami kaidelerle toplumu yönetmedikleri için yöneticileri tekfir eden görüşlerdir. İkinci grup tekfiri dini emirlere göre hükmetmeyen yöneticilerle sınırlandırmıştır. Üçüncü grup ise Müslüman Kardeşler'in ana omurgasını oluşturmaktadır. Onlara göre toplumdaki kopuş fiziksel anlamda değil manevi anlamda gerçekleşmelidir. Hasan el Benna'nın halefi Hudaybi, cemiyetin üyelerini bir yargıç değil, vaiz olarak görmektedir. Ona göre toplumu kınamak değil, topluma İslam'ın daha iyi nasıl yaşanacağını vaaz etmek gerekmektedir. Birinci gruptaki genç radikaller, yönetimi dinsiz olarak kabul ettikleri için onu cezalandırmak isterken Müslüman Kardeşler Cemiyeti, radikalizme karşı çıkmakta ve siyasi uzlaşmayı tercih etmekteydiler (Wickham, 2013, s. 29; Kepel, 2003, s. 32-33).

Mısır, İslamcı ideoloji konusundaki en köklü geçmişe sahip ülkelerden biridir. Hasan El-Benna tarafından kurulan Müslüman Kardeşler (İhvan-ı Müslimin) Örgütü, bilhassa Seyyid Kutub'un yazıları ve eylemleriyle dünyanın her tarafındaki İslamcılara esin kaynağı olmuştur. Cemal Abdünnasır'ın laik rejimine karşı mücadele eden Seyyid Kutub, 1966 yılında idam edilmiştir. Müslüman Kardeşler örgütünün pek çok üst düzey üyesi bu baskı ortamında Mısır'ı terk etmiştir (Gürel, 2012, s. 418).

Suudi Arabistan'a geçen Müslüman Kardeşler üyeleri buradaki üniversitelerde çeşitli görevler alarak İslamcılığın ideolojik gelişimine katkılarda bulunmuştur. Nasır'ın ölümünün akabinde yönetimi devralan Enver Sedat, rejimin itibarını yeniden kazanması için ve Marksist muhalifleri sindirebilmek için İslamcılara yönelik açılımda bulunmuştur. Bu süreçte İhvan-ı Müslimin'in pek çok üyesi Mısır'a geri dönmüştür. Ancak Enver Sedat ile İslamcılarının birlikteliği uzun sürmemiş ve Camp David Antlaşması ile İsrail'i diplomatik olarak tanıyan Enver Sedat, İslamcılar tarafından hain ilan edilmiştir. Enver Sedat, İslami Cihat Örgütü tarafından 1981 yılında suikasta uğrayarak hayatını kaybetmiş ve yönetime gelen Hüsnü Mübarek radikal gruplara karşı cadı avı başlatmıştır. Ancak Mübarek, ılımlı bir çizgide duran İhvan-ı Müslimin'i tamamen ezmeye yönelmemiş sadece faaliyetlerine belirli sınırlamalar getirmiştir (Gürel, 2012, s. 419).

El-Kaide ve İŞİD gibi radikal örgütlenmeler üzerinde Seyyid Kutub'un fikirleri önemli etkiler bırakmıştır. Seyyid Kutub, bu hareketler için adeta çağdaş İbni Teymiyye'dir³. Örneğin El-Kaide'nin Usame bin Ladin ile birlikte kurucu iki liderinden biri olan Eymen ez-Zevahiri eski bir Müslüman Kardeşler üyesidir (Halverson, 2010, s. 79). Ayrıca örgütün kurulmasındaki ilk adımı atan Abdullah Azzam bizzat Seyyid Kutub'un öğrencilerinden biridir. Suriye'de 1980 yılında Hama kentinde ayaklanmayı başlatan Said Havva da gençlik yıllarında Mısır'da Seyyid Kutub'tan etkilenmiştir. Yine El-Kaide'nin kurucusu Usame bin Ladin'in Seyyid Kutub'un kitaplarını okuduğu ve ondan etkilendiği bilinmektedir. Günümüzde İŞİD olarak bilinen yapının kurucusu olan Ebu Musab ez-Zerkavi de Muhammed Makdisi'nin öğrencisidir ve Makdisi de Seyyid Kutub'tan etkilenmiş bir radikal İslam ideoloğudur. Ayrıca Filistin'de Şeyh Ahmet Yasin tarafından kurulan Hamas'ın kökenleri bizzat Müslüman Kardeşler üyelerine dayanmaktadır. Öyle ki Seyyid Kutub, İran'da dahi etkili bir fikir adamıdır. Kara'ya göre (2019, 99), İran'ın radikalleşmesinde Seyyid Kutub'un kitaplarının Farsça'ya tercümesinin önemli etkileri bulunmaktadır. Örneğin İran'ın günümüzdeki dini lideri Ayetullah Ali Hamaney, gençlik yıllarında Humeyni'den etkilenmiş genç bir mollayken Seyyid Kutub'un İstikbal İslam'ındır eserini Farsça'ya çevirmiştir.

Buna ek olarak, Hasan El Benna'nın kurduğu Müslüman Kardeşler, Pakistan'da Mevdudi'nin kurduğu Cemaat-i İslami üzerinde ve Tunus'ta Gannuşi'nin kurduğu Nahda üzerinde kayda değer etkiler bırakmıştır. Ayrıca Müslüman Kardeşler'den ayrılan ve 1953 yılında Hizbuttahir'i kuran Takiüddin En-Nebhani de Müslüman Kardeşler'den etkilenmiş ancak siyasal süreçlere dâhil olma konusunda fikir ayrılığına sahip olduğu için hareketten ayrılmıştır.

Müslüman Kardeşler, Türkiye'deki radikal İslamcı ve siyasal İslamcı hareketler üzerinde etkili olmuştur. Özellikle 1960'lı yıllardan sonra Müslüman Kardeşler'in önemli isimlerinin kitaplarının Türkçeye tercüme edildiği bir dönemde İslam Devleti tartışmaları başlamıştır (Kara, 2019, 54). Müslüman Kardeşler, Türkiye'de siyasal İslamcılar üzerinde de önemli etkiler yaratmıştır. Necmettin Erbakan'ın Türkiye'de kitlelere ulaşma yolu Hasan El-Benna'nın yöntemlerine benzemektedir. Müslümanlar arasında dayanışma ve örgütlenme yöntemleri oluşturma açısından Millî Görüş hareketi Müslüman Kardeşler'den etkilenmiştir (Eskicioğlu, 2021, s. 84-96).

Geleneksel tarikatların dini yaklaşımları üzerinde etkili olamayan Müslüman Kardeşler, bu tarikatları çağdaş fikirleri ile etkilemiştir. Ayrıca Hasan El-Benna'nın farklı İslami anlayışlarla çatışmacı değil

³ İbni Teymiyye 1263-1328 yılları içinde yaşamış ve Müslüman dünyaya ideolojik direniş modeli oluşturmuş bir İslam düşünürüdür. İslam'ın ana kaynaklarına dönülmesi gerekliliğini savunan Teymiyye, tevhid, cihad, tekfir, cahiliyye ve tağut kavramlarına ağırlık veren bir düşünürdür. Seyyid Kutub, İbni Teymiyye'nin öğretilerini çağdaş İslami düşünceye uyarlamıştır (Şahzad, 2014, 221-224).

uzlaşmacı bir kişiliğinin olması da bu geleneksel yapıların Müslüman Kardeşler hareketine olumlu bir zaviyeden bakmasında etkili olmuştur.

Seyyid Kutub ise radikal anlayışları etkilediği gibi eserleri sayesinde İslam dünyasında pek çok reformist anlayışın kıymet verdiği ve örnek aldığı bir şahsiyettir. İlmli reformistler bile Seyyid Kutub'un radikal görüşlerini görmezden gelerek geleneksel bazı anlayışlara karşı geliştirdiği tavrı takdirle karşılamakta ve eserlerine başvurmaktadır (Aksakal, 2015, s. 66-67). Müslüman Kardeşler'in, özellikle İslam coğrafyasında daha da özelde Ortadoğu'da en büyük, en köklü, en yaygın ve diğer yapılar üzerinde en etkili toplumsal hareket olduğu iddia edilebilir.

SONUÇ

Günümüzde İslam dünyası üzerindeki en etkili aktörlerden biri İslamcı hareketlerdir. İslam dünyasında farklı anlayış ve ekollere sahip çok sayıda İslamcı hareket bulunmaktadır. Bu hareketler en temelde fundamentalist İslamcı hareketler ve siyasal İslamcı hareketler olarak sınıflandırılabilir. Fundamentalist İslamcı hareketler, mevcut düzenler içinde siyasal süreçlere katılmayı reddetmektedir. Bu yapılara göre İslami bir yönetim ya şiddet yoluyla ya da toplumsal bir değişimin neticesinde devrim yoluyla kurulabilir. Siyasal İslamcı hareketler ise, mevcut düzenler içinde siyasal süreçlere katılmaktadır ve mevcut düzenler içinde devlette reform yoluyla amaçlarına ulaşmaya çalışmaktadır. Bu sebeple hem El Kaide ve IŞİD gibi örgütleri hem de Refah Partisi, En-Nahda, ve Müslüman Kardeşler'i siyasal İslam kavramı ile tanımlamak problem teşkil etmektedir. Dolayısıyla modern demokratik sistemlerin içerisinde siyasi faaliyetler yürüten İslamcı hareketlerin siyasal İslamcı hareketler, modern demokratik sistemleri tağuti yönetim olarak niteleyen ve bu sistemlerde siyasi mücadele yöntemini İslami bir yöntem olarak kabul etmeyen hareketleri ise radikal İslamcı hareketler olarak nitelendirmek gerekmektedir. Bu çalışma gelecekte İslamcılık konusunu ele alacak araştırmacılar için fundamentalist İslamcı ve siyasal İslamcı ayrımına dikkat çekmeyi hedeflemektedir.

Mısır'da 1928'de kurulan ve günümüzde İslam coğrafyasında ve dünyada en yaygın İslami hareket olan Müslüman Kardeşler, günümüzde siyasal İslamcı bir çizgide durmaktadır. Ancak geçmişte İslam dünyasındaki radikal anlayışları ve siyasal İslam anlayışlarını şekillendiren ve etki eden bir harekettir.

Müslüman Kardeşler hareketi, tarihi süreç içinde fundamentalist İslam görüşü ile siyasal İslam anlayışı arasında sürekli gidip gelmiştir. Örgütün kurucusu Hasan el-Benna ve yöneticileri genel olarak siyasal İslam çizgisine yakın olan kişilerdir. Ancak başta Seyyid Kutub ve onun fikirlerinden etkilenen pek çok isim fundamentalist bir çizgi üzerinde kategorileştirilebilir. Özellikle 1966 yılında Seyyid Kutub'un idam edilmesinden sonra hareket içindeki fundamentalist görüşlere sahip kanat, örgüt içinden ayrılmıştır ve

1973'te hareketin başına gelen Ömer el-Tilmisani'nin dönemiyle birlikte hareket şiddet ile bağlantısını tamamen kestiğini bildirmiştir. Ancak bazı dönemlerde yaşanan gelişmeler hareketin radikal eğilimlere yönelmesine neden olsa da örgütün çekirdek kadrosu buna her zaman temkinli yaklaşmıştır. Bu lider kadro, örgüt içindeki radikal eğilimlerin önünü almaya çalışmıştır ve hareketi siyasal İslam çizgisinde tutmaya gayret göstermiştir.

Arap Baharı olarak adlandırılan halk ayaklanmalarında önemli roller oynayan Müslüman Kardeşler hareketi, bu süreçte dahi radikal eğilimlere girmemeye özen göstermiştir. Ancak hareketin içinden çıkan ve hareket ile bağlantısı koparan çok sayıda yapı bu dönemde radikal eğilimlere yönelmiştir. Dönemin El Kaide liderleri ve eski bir Müslüman Kardeşler üyesi olan Eymen Ez-Zevahiri, Müslüman Kardeşler'e 2013 yılındaki darbeden sonra demokratik yöntemden vazgeçmeleri çağrısında bulursa da Müslüman Kardeşler meşruiyetini kaybetmemek için sistem dışına çıkmayı tercih etmeyerek şiddeti bir yöntem olarak benimsememiştir. Bu dönemde şiddeti savunan kanatlar hareket içerisinde kopmuştur. Her baskı döneminde hareketin içerisinde şiddeti bir yöntem olarak benimseyen kitlelerin oluşması hareketin geleceğini tehlikeye atmaktadır. Hareket uzun yıllar boyunca şiddet ile arasına mesafe koyarak siyasal İslam çizgisinde dursa da potansiyel açıdan her an radikal İslam çizgisine dönüşebilecek genlere sahiptir. Dolayısıyla Müslüman Kardeşler hareketi, geleneksel İslam anlayışından reformist İslam anlayışına, siyasal İslam anlayışlardan fundamentalist eğilimlere kadar pek çok hareket üzerinde ciddi tesirler bıraksa da günümüzde siyasal İslamcı bir çizgide bulunmaktadır. Ancak hareket geçmişte olduğu gibi bugün de radikal eğilimlere sahip olabilecek alt yapıya ve potansiyele sahiptir. Wickham (2013, s. 2-3), İslamcı örgütlerin yekpare oluşumlar olmadığını ileri sürmektedir. Bir İslamcı örgüt içinde yer alan üyeler her konuda aynı şekilde düşünen ve hareket eden kişiler değildir. Bu makalede de Müslüman Kardeşler günümüzde siyasal İslam çizgisinde yer alan bir hareket olarak nitelense de radikal eğilimleri potansiyel olarak taşıyan bir harekettir denilmesinin temelinde bu düşünce yatmaktadır.

YAZAR BEYANI / AUTHOR STATEMENT

Birinci yazar çalışmaya %80 oranında, ikinci yazar ise %20 oranında katkıda bulunmuştur. Araştırmacılar herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.

KAYNAKÇA

Akçura, Y. (2005). *Üç tarz-ı siyaset*. Ankara: Lotus Yayınevi.

Aksakal, C. B. (2015). Seyyid Kutub ve Müslüman Kardeşler. *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 2(3), 65-81.

- Aktay, Y. (Ed.) (2004). *Modern Türkiye’de siyasal düşünce cilt 6 İslamcılık*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Altun, F. (2013). *Çağa iz bırakan önderler Seyyit Kutup*. İstanbul: İlke Yayıncılık.
- Arı, T., & Koç, E. (2014). Müslüman Kardeşler hareketinin Mısır Hükümeti ile paradoksal ilişkilerinin analizi: 1931-1970. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (42), 225-232.
- Atalan, Ş. B. (2018). *İslamcılıkta kırılma noktaları: Hasan El-Benna ve Seyyit Kutup* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.
- Ataman, K. (2015). Forerunners of “Political Islam”: An inquiry into the ideologies of Al-Banna and Al-Mawdudi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24(2), 45-69.
- Aydemir, O. (2021). Müslüman Kardeşler Hareketi: Tarihi ve Bugünü. *İNSAMER* 136. https://www.insamer.com/tr/musluman-kardesler-hareketi-tarihi-ve-bugunu_3715.html adresinden erişildi.
- Baban, İ. T. (2006). *Müslüman Kardeşler örgütünün çağdaş İslami akımlar üzerindeki etkileri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Baker, R. W. (2003). *İslâm without fear: Egypt and the new İslâmists*. Boston: Harvard University Press.
- Barry, R. (Ed.). (2010). *The Muslim Brotherhood: The organization and policies of a global Islamist movement*. New York: Palgrave Macmillan.
- Benard Cheryl. (2003). *Civil democratic Islam: partners, resources and strategies*. Santa Monica: Rand Corporation.
- Berekat, M. (1987). *Seyyid Kutup* (Çev: M. B. Eryarsoy). İstanbul: Risale Yayınları.
- Best, A., Hanhimaki, J. M., Maiolo, J.A. & Schulze, E. K. (2008). *International history of the twentieth century and beyond*. New York: Routledge.
- Brynjar, L. (2013). *Müslüman Kardeşlerin doğuşu 1928-1942* (Çev: İhsan Toker). İstanbul: Ekin Yayınları.
- Bulaç, A. (2004). İslam’ın Üç Siyaset Tarzı veya İslamcıların Üç Nesli. Y. Aktay (Ed.). *Modern Türkiye’de siyasal düşünce cilt 6 İslamcılık* (ss. 48-67) içinde. İstanbul: İletişim.
- Bulut, Y. (2018). İslamcılık, tercüme faaliyetleri ve yerlilik. Yasin Aktay (Ed.), *Modern Türkiye’de siyasi düşünce 6, İslamcılık* (s. 903-926) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Büyükkara, M.A. (2016). *Çağdaş İslamî akımlar*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Choueiri, Y. (2010). *Islamic fundamentalism*. New York: Continuum International Publishing Group.
- Cleveland, W. L. ve Bunton, M. (2008). *A History of the modern Middle East*. Philadelphia: Westview Press.
- Çağlayan, S. (2011). *Müslüman Kardeşlerden Yeni Osmanlılara İslamcılık*. Ankara: İmge Yayıncılık.
- Çakmak, C. (2007). Müslüman Kardeşler bir sivil toplum örgütü mü? *Akademik Orta Doğu*, 2(1), 69-98.

- Çetinkaya, Y. D. (2017). Toplumsal hareketler. Ş. Kardaş ve A. Balcı (Eds.), *Uluslararası ilişkilere giriş* içinde (s. 713-722). İstanbul: Küre Yayınları.
- Çillier, Y. (2015). Modern milliyetçilik kuramları açısından 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu fikir akımları. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 10(2), 45-65.
- Demant, P. R. (2006). *Islam vs. Islamism: The dilemma of The Muslim world*. London: Praeger.
- Erkilet, A. (2018). 1990'larda Türkiye'de radikal İslamcılık. Yasin Aktay (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce 6, İslamcılık* (s. 682-697) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eskicioğlu, S. (2021). *Müslüman Kardeşler'den Ak Parti'ye İslamcılık*. İstanbul: Halk Kitabevi.
- Fuller, G. (2004). *The future of political Islam*. New York: Palgrave Macmillan.
- Gadban, M. M. (2017). *Müslüman Kardeşler, Seyyid Kutub ve gelecek* (Çev: A. Öz). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Ganim, İ. B. (2000). İhvan-ı Müslimin. *Diyanet İşleri Ansiklopedisi* (s. 580-583) içinde. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı.
- Gelvin, J. L. (2011). *The modern Middle East: A history*. New York: Oxford University Press.
- Guida, M., & Çaha, Ö. (2013). İslamcılık. Ö. Şahin ve B. Şahin (Eds.), *Dünyada ve Türkiye'de siyasal ideolojiler* (s. 561-620) içinde. Ankara: Orion Kitabevi.
- Güney, Z. B. (2020). Seyyid Kutub ve ihvan ilişkisi, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 15(1), 425-448.
- Gürel, B. (2012). İslamcılık. G. Atılğan ve E. A. Aytekin (Eds.), *Siyaset bilimi: kavramlar, ideolojiler, disiplinler arası ilişkiler* (s. 405-422) içinde. İstanbul: Yordam Kitap.
- Halverson, J. R. (2010). *Theology and creed in Sunni Islam: The Muslim Brotherhood, Ash'arism, and political Sunnism*. New York: Palgrave Macmillan.
- Hannigan, J. A. (2012). Toplumsal hareketler ve din sosyolojisi: Yeni bir senteze doğru (Çev: C. Z. Köroğlu). *Toplum Bilimleri*, 6(11), 241-266.
- Heywood, A. (2007). *Siyasi ideolojiler* (Çev: A. K. Bayram, Ö. Tüfekçi, H. İnaç, Ş. Akın & B. Kalkan). Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2013). *Küresel siyaset* (Çev: N. Uslu ve H. Özdemir). Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2016). *Siyasetin ve uluslararası ilişkilerin temel kavramları* (Çev: F. Bakırcı). Ankara: BB101 Yayınları.
- Hüseyin, A. (1991). *İslam dünyasına siyasi bakışlar* (Çev: M. Çiftkaya). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kaçar, A. (2012). Hasan el Benna döneminde ihvan. *Hasan el Benna ve Müslüman Kardeşler Uluslararası Sempozyumu* (s. 287-355) içinde. Ankara.

- Kara, İ. (2019). Hilafetten İslam devletine çağdaş islam siyasi düşüncesinin ana istikametleri ve problemleri. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 24(47), 1-110
- Kara, İ. (2020). *Türkiye’de İslamcılık düşüncesi I*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kepel, K. (2003). *Jihad: The trail of political Islam*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Kutup, S. (2011). *Yoldaki işaretler* (Çev: A. Keskinsoy). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Manaz, A. (2008). *Siyasal İslamcılık 1, dünyada siyasi İslamcılık*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Martin, G. (2010). *Understanding terrorism: Challenges, perspectives, and issues*. London: SAGE Publications.
- Martin, R. C., & Barzegar, A. (2009). *Islamism Contested Perspectives on Political Islam*. California: Stanford University Press.
- Munson, Z. (2001). Social movement theory and Egyptian Muslim Brotherhood. *The Sociological Quarterly*, 42(4), 487-510.
- Pargeter, A. (2013). *The Muslim Brotherhood: From opposition to power*. London: Saqi.
- Roy, O. (2005). *The failure of political Islam*. Cambridge: Harvard University Press.
- Şahzad, S. S. (2014). *El-Kaide ve Taliban’ın içinde: Bin Ladin ve 9/11’in ötesinde* (Çev: A. Tatlı). İstanbul: Küresel Kitap.
- Taşar, N. (2018). *Seyit Kutup sonrası Müslüman Kardeşlerin siyasallaşması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Tunaya, T. Z. (1998). *İslamcılık cereyanı I*. İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Yayıncılık.
- Wickham, C. R. (2013). *The Muslim Brotherhood: Evolution of an Islamist Movement*. New Jersey: Princeton University Press.
- Yıldırım, R. (2017). *Şehadetinin 50. yılında Seyyid Kutub*. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.
- Zollner, B. H. (2009). *The Muslim Brotherhood: Hasan al-Hudaybi and ideology*. New York: Routledge.